NEPŘEDVÍDANÉ DŮSLEDKY GENDERU

Unpredictable consequences of gender

IX: 213–458, 2007
ISSN 1212–4117

Petr Saforek

Ostravská univerzita v Ostravě, Filozofická fakulta, katedra psychologie a sociální práce v Ostravě

Summary

The problem of the gender is considered in the contribution through the optics of the Thomas theorem. It deals with certain real consequences of the use, which is understood as intentional social behaviour, of the concept gender in the Czech (scientific) environment. In the contribution, three areas of unpredictable consequences of gender within the scope of intentional social behaviour are delimited.

1. In the field of the language. Czech reader, listener, student, etc. is suggested that the only correct understanding (translation) of the English word gender is a social oppositum to the biologically given sex and that only this meaning is ascribed to the word in contemporary English (including the American one). As if the original meanings gender = sex, grammatical gender and their use would not exist any more. The problem is not in the reduction of the meaning of the word gender itself, but in obvious attempts of the underestimation of its use in other scientific disciplines.
2. Conceptual uncertainty of the word and questioning of the meaningfulness of the gender identity. In social sciences, gender is a typical construct of the social reality, which passed through stages of habituation, institutionalisation and objectivization from the time of its first occurrence, and is considered as a “social fact”, which is undesirable in its existing form, and which should be changed (in a revolutionary way). Thus, gender is being changed from its neutral, scientific concept into an ideological concept with all the negative consequences resulting from this.
3. Delimitation of gender roles. Diffuse nature or directly refusal of gender roles forms stress situations on several levels of the human activity.
4. The contribution furthermore comprises partial information about results of research, where the gender identity and gender role are parts of moderators and mediators of the stress resistance.

Key words: Unpredictable consequences – gender – gender identity – gender roles

Souhrn

Problematika genderu je v příspěvku nahlížena optikou Thomasova teorému. Zabývá se některými reálnými důsledky používání, jež chápeme jako záměrné sociální jednání, pojmu gender v českém (vědeckém) milieu. V příspěvku jsou vymezeny tři oblasti nepředvídaných důsledků genderu jako záměrného sociálního jednání:

1. V oblasti jazyka. Českému čtenáři, posluchači, studentu etc. je vsugerováno, že jediné správné chápání (překlad) anglického slova gender je sociální opozitum k biologicky danému pohlaví a že jediné tento význam je mu v současné angličtině (včetně té americké) připisován. Původní významy – gender = pohlaví, mluvnický rod – a jejich užívání jakoby už neexistovaly. Problém není v samotné redukci významu slova gender, ale ve zjevné snaze jeho užití v jiných vědách bagatelizovat.
2. Obsahová neurčitost pojmu a zpochybňování smysluplnosti genderové identity. Gender společenských věd je typický konstrukt sociální reality, který od doby svého prvního výskytu prošel

fázi habitualizace, institucionalizace i objektivizace a je prohlášen za „sociální fakt“, jenž je ve své stávající podobě nežádoucí a je nutno jej (revolučně) změnit. Gender se tak z neutrálního vědeckého pojmu mění v pojem ideologický se všemi negativními konsekvencemi z toho plynoucími.

3. Vymezení genderových rolí. Difúznost či přímo odmítnutí genderových rolí vytváří zátěžovou situaci v několika rovinách lidského jednání.
4. Příspěvek dále obsahuje dílčí informace o výsledcích výzkumu, ve kterém jsou genderová identita a genderová role součástí moderátorů a mediátorů zátěžové odolnosti.

Klíčová slova: nepředvídané důsledky – gender – genderová identita – genderové role

ÚVOD

Bez ohledu na osobní postoj k fenoménu gender – ať jej považujeme za „truchlivou maškarádu“¹, resp. v parafrázi výroku S. K. Neumanna z roku 1931 za důsledek bloudění „v umělem pralese subjektivismu“, kdy samec a samice druhu homo sapiens se navzájem nepoznají² na straně jedné, nebo za jeden „z klíčových aspektů, o něž se sociologie posledních desetiletí obohacila“ (Linková, 2000, s. 248), resp. »jen« za „běžnou součást sociologické terminologie – nejen té feministické“ (Fafejta, 2004, s. 29) na straně druhé, platí o genderu beze zbytku Thomasův teorém: „Jestliže lidé definují situace jako reálné, jsou tyto reálné ve svých důsledcích“ (cit. dle Merton, 2000, s. 196). A důsledky jsou, hovoříme přitom jen o České republice, nepřehlédnutelné. Vznikla řada institucí, např.: výzkumné oddělení Gender & sociologie Sociologického ústavu AV ČR, Centrum genderových studií na FF UK, katedra genderových studií na FHS UK, v rámci katedry sociologie FSS MU v Brně oddělení genderových studií. Dvakrát ročně vydává Sociologický ústav AV ČR časopis oddělení Gender & sociologie s názvem Gender, rovné příležitosti, výzkum. Vycházejí učebnice a metodické pomůcky (např. Babanová, Miškolci, 2007; Formánková, Rytířová, 2004; Valdřová, 2006). V Sociologickém nakladatelství byla vytvořena ediční řada Gender sondy; pořádají se konference, semináře etc. Vzhledem alespoň k optické frekvenci výskytu se v České republice hlavní doménou genderu stal internet. Valdřová (2006) se pokusila zpracovat (vyčerpávající) přehled internetových adres zabývajících se předmětnou problematikou.

Díky genderu tak mj. vznikla řada větších či menších pracovních příležitostí, což samo o sobě je jistě jev pozitivní. Nejen v rámci SWOT analýzy se však vedle příležitostí vyskytují i hrozby. Masivní »pád« genderového dis-

kurzu a způsob jeho prezentace v české společnosti však s sebou nese spolu s příležitostmi i hrozby; řečeno jazykem sociologie, „nepředvídané důsledky“ (Merton, 2000, s. 116–131).

NEPŘEDVÍDANÉ DŮSLEDKY

První „nepředvídaný důsledek“ vyvstává v oblasti jazyka. Velký sociologický slovník (1996) definuje „gender“ jako „termín používaný pro skupiny vlastností a chování formované kulturou a spojené s obrazem →muže a →ženy. Termínem gender „označujeme kulturní a sociální stereotypy a očekávání, které se pojí k jednotlivým pohlavím“ (Fafejta, 2004, s. 30). „Rozlišujeme mezi pojmem pohlaví, které se týká biologických rozdílů mužských a ženských těl, a pojmem gender popisujícím spíše (psychické i vzhledové) vlastnosti a vzorce jednání, které od nás jako od biologických žen a mužů společnost a kultura očekává“ (Babanová, Miškolci, 2007, s. 79). Českému čtenáři, posluchači, studentu etc. je však vsugerováno, že toto jsou jediné správné překlady anglického slova gender a že jediné tento význam je mu v současné angličtině (včetně té americké) připisován³. Původní významy – gender = pohlaví, mluvnický rod⁴ – a jejich užívání, jakoby už neexistovaly. Pohled na stránky internetu nás však přesvědčí, že ani význam genderu jako biologického pohlaví není zavržen. A to v tak odlišných oblastech jako je medicína a pojišťovnictví (např. HM Treasury, 2007; Gleicher, Barad, 2007). I ve společenskovědních zahraničních publikacích je výraz gender častěji používán nikoliv v podobě substantiva, ale jako rozlišující adjektivum, např. gender identity, gender roles, gender differences, gender stereotypes (např. Bond, Coleman, Peace, 1994; Schafer, Lamm, 1995; Mortimer, Shanahan, 2004). Rovněž lze zaznamenat přístupy, které, vymezují gender nikoliv jako jednodimenziální či jedno-

oborový fenomén, ale považují jej za „multideterminovaný konstrukt“.⁵ Problém není ani tak v samotné redukci významu slova gender, ale ve zjevné snaze (podotýkám, že v ČR) jeho užití v jiných vědách bagatelizovat: „V tomto textu si ukážeme, proč jsou biologické argumenty problematické. Nepřispívají totiž k vysvětlení nerovnosti mezi ženami a muži, ale spíše je udržují a potvrzují“. [...] „Sama biologie od sebe totiž kategorii mužů a kategorii žen nijak jednoznačně neoddělila. Snaha vytvořit dvě jednoznačné pohlavní kategorie je snahou sociální, nikoli přírodní“. [...] „Žádný výzkum spolehlivě nepotvrdil, že muži a ženy mají »do vínku« dány odlišné, nezaměnitelné vlastnosti. Stále více rozdílů mezi nimi se naopak odhaluje jako odlišnosti naučené“. [...] »Vědecké« výzkumy, které potvrzují neměnný biologický základ a rozdílnost jednání, bývají neobjektivní a z hlediska metody zkoumání často chybné, zvláště když apelují na zdánlivě neřízené pudy, hormony a geny“ (Babanová, Miškolci, 2007, s. 10, 18, 31 a 34).⁶

Druhý „nepředvídaný důsledek“ vzniká z rozdílnosti chápání pojmu gender ve společenských vědách (sociologii). Gender společenských věd je typický konstrukt sociální reality, který od doby svého prvního výskytu (cca před 50 lety, v ČR max. 10 let) prošel fází habitualizace, institucionalizace i objektivizace (Berger, Luckmann, 1999) a je prohlášen za „sociální fakt“ (Durkheim, 1969), který je ve své stávající podobě nežádoucí a je nutno jej (revolučně) změnit. V rámci „feministické“ sociologie, resp. ve feministickém přístupu k problematice genderu, můžeme identifikovat tři poněkud širší a radikálnější přístupy k pojmu gender než pouze jako k jednomu ze sociologických pojmů, resp. rozlišujícím adjektivu:

- Jako „nové čtení starých textů“⁷ a na tomto základě nově definovat lidství a jeho dichotomii muž-žena (např. Oeming, 2001; Opočenská, 1995).
- „Většina feministických s-gických teor. studií 70. l. (20. stol. pozn. PS) soustřeďuje svůj zájem na g. jako ohnisko mocenských vztahů“ (Velký sociologický slovník 1996, s. 339).
- Úplné odmítnutí „starých textů“.

Jak píše Pavel Barša (2002, s. 177): „Uvolňování se sevření hierarchické dichotomie muž/žena je stálým tématem postlaconovského⁸ feminis-

mu“. Neznámý autor upoutávky na zadní straně zmiňované publikace jde ještě dál: „Konečným cílem není nahradit jednu hegemonii jinou – patriarchát matriarchátem – nýbrž osvobodit se ze zajetí samotného protikladu Muž/Žena“. Až na výjimky (Šmausová, 2002) není přístup vědkyň a vědců, expertů a expertek, badatelek i badatelů (profesních i laických) tak radikální jako výše uvedený citát. Značná část však vychází z premisy, že gender v sobě vnitřně, apriori, obsahuje nerovnost, útlak a hlavním smyslem gender studies je jejich odstranění:

- „Publikace vyjadřuje přesvědčení aktivistů a aktivistek NESEHNUTÍ, že rodovou nerovnost je třeba vnímat jako nesprávnou, nespravedlivou a z hlediska lidských práv omezující v osobní i obecné rovině“ (Formánková, Rytířová, 2004, s. 6).
- Jana Valdrová má za to, že „...s dělením předmětů a sfér na činnosti ženské a mužské jde ruku v ruce jejich hierarchizace. Proto je takové dělení nežádoucí“ (Babanová, Miškolci, 2007, s. 44).
- Katarína Minarovičová je názoru, že genderové stereotypy jsou „jednou z hlavních příčin porušování rovnosti příležitostí mezi muži a ženami“ a i když se jejich obsah v průběhu dějin mění „nadále plní funkci udržování hierarchického (nerovného) vztahu mezi pohlavími“ (Babanová, Miškolci, 2007, s. 55).

Gender se tak z neutrálního, vědeckého pojmu mění v pojem ideologický se všemi negativními konsekvencemi z toho plynoucími.

Třetí „nepředvídaný důsledek“ vzniká z výše uvedeného zpochybňování smysluplnosti genderové identity a vymezení genderových rolí. Na problematičnost této snahy upozornil již před dvaceti lety Ulrich Beck: „Připsání rolí v závislosti na genderových charakteristikách je základem industriální společnosti, a ne jakýmsi tradičním reliktem, kterého by se šlo snadno vzdát. [...] Lidé jsou silou, kterou sami nechápu a jejímž nejvnitřnějším ztělesněním – ať na ně doléhá jakkoli podivně – nicméně sami jsou vytrženi z genderových rámců, z jejich stavovských atributů a daností, nebo až do hloubi duše ořezáni. Zákon, který před nimi vyvstává, zní: já jsem já, a tedy já jsem žena. Já jsem já, a tedy já jsem muž. Tato distance mezi já a insinuoanou ženou, mezi já a insinuoaným mužem

představuje propast. Proces individualizace má přitom ve vztazích mezi muži a ženami zcela protichůdné důsledky. Na jedné straně jsou při hledání 'vlastního života' osvobozováni od tradičních forem a připsaných rolí. Na druhé straně jsou lidé při oslabených sociálních vztazích puzeni k životu ve dvou k hledání partnerského štěstí. [...] To, co stojí nad frustrací nebo touhou obou pohlaví, je vždy a opět jen jejich frustrace nebo touha, jejich opozice, závislost, pospolitost, koexistence, izolovanost, otevřenost vůči druhému – anebo všechno dohromady“ (Beck, 2004, s. 174, 175). V jiném čase a především v jiných společensko-politických podmínkách upozorňovala na problémy vyplývající z nedefinování role Svorenková-Királyová (1968, s. 119): „Neurčitost v názorech, jaká má být úloha ženy ve společnosti, neblaze působí na vědomí mnohých žen a na jejich představy o místě ve společenské práci a ve společenském životě vůbec i na jejich životní cíle“. Dle Bergeira a Luckmanna (c. d., s. 74): „... základem jakéhokoliv institucionálního řádu je typizace jedincova vlastního chování a chování ostatních lidí. [...] K typizaci forem činnosti je nezbytné, aby tyto formy měly objektivní význam, který zase vyžaduje jazykovou objektivizaci. To znamená, že musí existovat slovní zásoba odkazující na tyto formy činnosti...“

Ve výzkumu, v jehož rámci tato studie vznikla, chápeme genderovou identitu a přijetí genderových rolí jako primární předpoklad „být sebou samým“, tj. mít potencialitu zátěžové odolnosti: „Vnitřní, subjektivní stránku odolnosti charakterizuje míra, do níž je člověk schopen žít v souladu se sebou samým, realisticky se hodnotit, akceptovat se a adekvátně svým možnostem i objektivním podmínkám řídit svůj vlastní vývoj, sebeutváření. Adaptovaný jedinec se cítí šťastný, spokojený, v pohodě (well-being), špatně adaptovaný si neví rady, je nespokojený se světem i se sebou samým“ (Paulík, 2006, s. 17). Role obecně, nejen gender role, jako předpis a očekávané chování jsou jednak jedním z expozičních faktorů zátěže, zároveň však nástrojem k její eliminaci (moderátorem zátěže). Obecné normy a předpisy, znalost jednání, zbavují jedince nutnosti rozhodovat v každém okamžiku o dalším postupu. Tím snižují nejistotu a zátěž nejen u členů formálních organizací (Simon, 1947; dle Keller, 1996), ale v každém jednání. Neexistence, resp. i pouhá

neznalost nebo nejistota, jak má jednání probíhat, může mít stejně fatální důsledky jako tlak norem.

Genderové role jako expozice zátěže působí ve čtyřech rovinách:

1. v rovině prezentace rolí „sdělovatelů“;
2. v rovině akceptace rolí;
3. v rovině očekávání;
4. v rovině vlastního plnění.

V rovině „sdělovatelů“ zátěžovou situaci nevytváří pouze snaha o dosažení souladu mezi očekáváními „sdělovatelů“ a „těch druhých“ (publika) na straně jedné a výkonem aktérealizátora role na straně druhé: Budu umět a moci plnit to, co se očekává? V rovině „sdělovatelů“ může zátěž vytvářet klasický intrarolový konflikt. „Sdělení“, které má sdělovatel prezentovat, je v rozporu s jeho názorem, postojem, přesvědčením. Tento konflikt je charakteristický pro „profesionální sdělovatele“ – rodiče, učitele, ale i politiky a v dnešní době i tzv. celebrity.

Z VÝSLEDKŮ VÝZKUMU

Vzhledem k tomu, že sběr dat ještě není ukončen, prezentujeme zde pouze jejich dílčí zpracování v rovině druhého třídění podle pohlaví. Výzkumný soubor je získán nenáhodným výběrem a tvoří jej učitelé na základních a středních školách v ČR. Sběr prezentovaných dat byl proveden v rozmezí listopad 2006 až březen 2007. Dílčí výzkumný soubor tvoří 270 respondentů – 187 žen, 82 mužů a jedna osoba na otázku, zda je muž, nebo žena, neodpověděla.⁹

Vedle otázky zjišťující pohlaví respondentů byli respondenti rovněž dotázáni, zda jsou ženou/mužem rádi? Otázku zodpovědělo 252 respondentů – 99 % mužů a 96 % žen odpovědělo „ano“. Dále byli dotazováni, zda by chtěli být osobou jiného pohlaví? Na tuto otázku odpovědělo 266 respondentů takto (rozdíl v odpovědích je signifikantní na 0,1 % hl. v., test χ^2):

- „ne“ odpovědělo 73 % žen a 91 % mužů;
- odpověď „někdy ano“ uvedlo 8 % mužů a 26 % žen;
- trvale by chtěly změnit pohlaví dvě respondenty a jeden respondent.

Respondentům byly předloženy tři okruhy otázek:

- A. První okruh obsahoval změny, jež nastaly v postavení mužů a žen a jejich vztazích od konce 19. století, a respondenti měli posoudit jejich vliv na společnost a dobu jejich trvání.
- B. Druhý okruh otázek byl zaměřen na dělbu práce v rodině.
- C. Třetí okruh obsahoval 10 výroků o uspořádání vztahů mezi muži a ženami a pět přísloví, vztahujících se k tomuto tématu (Bittnerová, Schindler, 1997). Respondenti měli s nimi vyjádřit svůj stupeň souhlasu/nesouhlasu („zcela“, „spíše“, resp. „ne“).

Ad A. Posouzení změn v postavení mužů a žen

Pomocí škály „pozitivní-neutrální-negativní“ měli respondenti posoudit vliv sedmi změn v postavení mužů a žen a v jejich vztazích ve společnosti. „Pozitivního“ modálního hodnocení dosáhly změny „účast mužů při porodu“ (77 %) a „vysoká zaměstnanost žen“ (52 %). Variační rozpětí „pozitivního“ hodnocení je od 25 % – „muž v domácnosti“ až 77 % – „účast mužů při porodu“. Modus hodnocení „neutrální“ (bez signifikance v odpovědích mužů a žen) měly tyto změny: „vyšší vzdělání partnerky (manželky)“ – 70 %, „vyšší příjem partnerky (manželky)“ – 69 %, „nesezdané soužití“ – 62 % a „muž v domácnosti“ – 51 %. V hodnocení vlivu „ženy jako nadřazené“ byl mezi odpověďmi mužů a žen signifikantní rozdíl (na 0,1 % hl. v., test χ^2): modus hodnocení jejího vlivu ženami je „pozitivní“ – 50 %, (muži 25 %), modus hodnocení jejího vlivu muži je „neutrální“ – 64 % (ženy 44 %). Více než jedna pětina respondentů jako negativní ve společnosti ohodnotila vliv fenoménu „nesezdané soužití“ (24 %) a „muž v domácnosti“ (23 %). Všechny změny byly modálně ohodnoceny jako „trvalé“. Variační rozpětí je 56 % – „muž v domácnosti“, až 82 % – „účast mužů při porodu“.

Ad B. Dělbba práce v rodině

Respondentky (i respondenti) se měly(i) vyjádřit, zda prezentovanými činnostmi (celkem osm) se má v rodině zabývat „vždy, resp. obvykle žena/muž“, „oba zhruba stejně nebo společně“ či „někdo jiný“. U sedmi z nich – zajišťovat běžné nákupy, dělat běžné domácí práce (vaření, ná-

kup aj.), zabezpečení péče o děti, rozhodování o způsobu trávení víkendů, dovolené, nákupu drahých věcí a rozhodování o běžném hospodaření s penězi – byla modální alternativa odpovědí (bez signifikance v odpovědích mužů a žen) „oba zhruba stejně nebo společně“. Variační rozpětí této alternativy odpovědi je od 53 % – „dělat běžné domácí práce (vaření, úklid aj.)“, až 95 % – „rozhodování o způsobu trávení dovolené a způsobu trávení volného času“. Modální alternativa odpovědi na otázku, kdo se má zabývat běžnou údržbou v domácnosti, byla „obvykle muž“ (56 %). Dále byl u této činnosti zjištěn signifikantní rozdíl (5 % hl. v., test χ^2) v odpovědích mužů a žen. Muži ji považují za svou doménu. Součet alternativ „obvykle a vždy muž“ činí v odpovědích respondentů 77 %, respondentek 67 %. Pro úplnost dodávám, že součet alternativ „obvykle a vždy žena“ v odpovědích na otázku, kdo má dělat běžné domácí práce, činí v odpovědích respondentů 52 %, respondentek 41 %. Alternativu „někdo jiný“ zvolilo za všech osm činností celkem pouze 11 odpovídajících.

Ad C. Souhlas s výroky o vztazích mezi muži a ženami

[výsledky prezentujeme v sumaci odpovědí alternativ „zcela/spíše (ne)souhlasím“]

U osmi z deseti výroků nebyl zjištěn signifikantní rozdíl mezi odpověďmi mužů a žen. Odpovědi jsou konzistentní s odpověďmi v předchozích okruzích. Souhlasně byly přijaty výroky:

- „Muži a ženy by se měli podílet na péči o děti rovným dílem“ – 96 % respondentů.
- „Muži a ženy by se měli podílet na péči o domácnost rovným dílem“ – 93 % respondentů.
- „Zaměstnání má pro ženy stejný význam jako pro muže“ – 87 % respondentů.
- „V partnerském vztahu není důležité, který z partnerů má vyšší vzdělání“ – 74 % respondentů.

Nesouhlasně (odmítnuty) byly přijaty výroky:

- „Ženy nemají přirozenou autoritu“ – 84 % respondentů.
- „Muž má vydělávat peníze a žena se má starat o domácnost“ – 80 % respondentů.
- „Není správné, aby byl muž doma s dětmi a žena chodila do práce“ – 70 % respondentů.

- „V partnerském vztahu není dobré, když má žena vyšší příjem než muž“ – 62 % respondentů.

Modálně nesouhlasně přijaty (odmítnuty), ale se signifikantní rozdílností (test χ^2) mezi odpověďmi mužů a žen, byly tyto výroky:

- „Věcem veřejného zájmu více rozumějí muži než ženy“. Nesouhlas vyjádřilo 86 % žen a 62 % mužů (sig. na 0,1 % hl. v.).
- „Ženy nejsou stabilní pracovní silou“. Nesouhlas vyjádřilo 84 % žen a 75 % mužů (sig. na 1 % hl. v.).
- Z pěti přísloví byla souhlasně přijata dvě:
- „Koruna, kterou žena ušetří, je tak dobrá jako ta, kterou muž vydělá“ – 60 % respondentů.
- „Muž v domě hlavou, a žena duší“ – 53 % respondentů.
- Dvě přísloví byla výrazně (bez signifikance v odpovědích mužů a žen) odmítnuta:
- „Ženě můžeš vždycky natlouct, ona už bude vědět proč“ – 95 % respondentů.
- „Mužovi můžeš vždycky vynadat, on už bude vědět proč“ – 89 % respondentů.

Prísloví – „Muž v domě, pán v domě“ – bylo rovněž odmítnuto, ale se signifikantním rozdílem (0,1 % hl. v., test χ^2) v odpovědích mužů a žen. Nesouhlas s tímto příslovím vyslovilo 71 % mužů a 91 % žen.

Z prezentovaných dílčích a průběžných výsledků výzkumu lze dovodit, že jak respondenti, tak respondentky jsou v hodnocení vlivu a akceptaci změn, které nastaly v postavení a vztazích mužů a žen, kongruentní. Diferenciace názorů probíhají v rámci této kongruence. Jedinou výjimkou je hodnocení vlivu ženy jako nadřazené. Z hlediska výzkumného záměru považujeme za zvláště zřetelnou skutečnost, že pouze muži mají jasně, jen „pro sebe“, vymezený a ženami akceptovaný *raison d'être* – „běžnou údržbu v domácnosti“.

ZÁVĚR

Gender není první ani poslední slovo – pojem, jehož původní význam je rozšířen o nové konotace a takto upraveno se stává pojmem v odlišné vědní oblasti (disciplíně). Bohužel gender není první ani poslední pojem, jehož obsah je ideologizován a stává se nástrojem boje za lepší, sprá-

vedlivější, pokrokovější etc. svět (podrobněji viz např. Uhde, 2007). A ti, co toto ideologické klíše nezastávají, jsou nejdříve jen „nevědečtí“ (viz výše citace Babanová, Miškolci, 2007). Že nejde o nevinné hraní se slovy a recidiva „genetiky jako buržoasní pavědy“ je možná, o tom svědčí následující příklad: „Také se mi nechce věřit, že by ještě dnes, v 21. století někdo věřil na nějaké biologické předurčenosti a pudy...“, píše v Mladé frontě DNES čtenářka Daria Nová (2007). Já věřím a doufám, že gender ve všech svých určeních zůstane pojmem vědy a jeho dnešní zanícené vyznavačky a vyznavači nebudou za několik let se stejným zanícením psát o „gendristických zvrácenostech“.

* Studie vznikla jako součást výzkumu s názvem „Osobnostní proměnné jako moderátory a mediátory zátěžové odolnosti“ podporovaného GAČR 406/06/0796.

LITERATURA

- BABANOVÁ, A., MIŠKOLCI, J. (ed.): *Genderově citlivá výchova: Kde začít?* Příručka pro vyučující základních a středních škol, vydaná v rámci projektu Rovné příležitosti v pedagogické praxi. Praha: Žába na prameni, 2007.
- BECK, U.: *Riziková společnost*. 1. vyd., Praha: SLON, 2004.
- BERGER, P., LUCKMANN, T.: *Sociální konstrukce reality. Pojednání o sociologii vědění*. 1. vyd., Brno, CDK 1999.
- BITTNEROVÁ, D., SCHINDLER, F.: *Česká přísloví. Soudobý stav konce 20. století*. 1. vyd., Praha: Karolinum, 1997.
- BOND, J., COLEMAN, P., PEACE, S. (ed.): *Ageing in Society: Introduction to Social Gerontology*. 2Rev. ed. London: SAGE, 1994.
- Cambridge *Advanced Learner's Dictionary*. 1 st (ed.) Cambridge: Cambridge University, 2006.
- CUNNINGHAM, M.: *Hodiny*. 1. vyd., Praha: Odeon, 2003.
- DAVIDSON, K. W., TRUDEAU, K. J., ROOSMALEN, V. E., STEWART, M., KIRKLAND, S.: Perspective: Gender as a Health Determinant and Implications for Health Education. *Health Education & Behavior*. Vol. 33 (2006), No. 6, p. 731–743. (cit. z <http://heb.segepub.com/cgi/content/abstract/33/6/731>)
- DURKHEIM, E.: *Pravidla sociologické metody*. Praha: VŠP, 1969.
- FAFEJTA, M.: *Úvod do sociologie pohlaví a sexuality*. Věrovan: Nakladatelství Jana Piszkiwicz, 2004.
- FORMÁNKOVÁ, L., RYTÍŘOVÁ, K. (ed.): *ABC feminismu*. 1. vyd., Brno: Nesehnutí, 2004.
- Gender, rovné příležitosti, výzkum.
- GLEICHER, N., BARAD, D., H.: Gender as risk factor

for autoimmune diseases. *Journal of Autoimmunity*. Vol. 28, Iss. 1, Feb. 2007. p. 1-6, (cit. z <http://www.sciencedirect.com>).

HM TREASURY *The publication of data associated with the use gender in the assessment of insurance risks*. London: HM treasury, June 2007. [online], [cit. z 31.08. 2007]. Dostupné z: http://www.hm-treasury.gov.uk/media/6/0/consult_gender_insurance120607.pdf

KELLER, J.: *Sociologie byrokracie a organizace*. 1. vyd., Praha: SLON 1996.

KONOPÁSEK, Z.: *Estetika sociálního státu. O krizi reprezentace (nejen) v sociálním zabezpečení*. 1. vyd., Praha: G plus G, 1998.

LINKOVÁ, M.: Anthony Giddens: *Sociologie. Sociologický časopis*, 2000, roč. 36, č. 2, s. 245–248.

MERTON, R. K.: *Studie ze sociologické teorie*. 1. vyd., Praha: SLON, 2000.

MORTIMER, J. T., SHANAHAN, M. J. (ed.): *Handbook of the Life Course*. New York: Springer 2004.

NEUMANN, S. K.: *Dějiny ženy*. 1. vyd., Praha: Otakar II. – Michal Zítka, 1999.

NOVÁ, D.: Manželky a milenky. *Mladá fronta DNES*. roč. XVIII (2007), č. 224 (25. 9.), s. A 16.

OEMING, M.: *Úvod do biblické hermeneutiky. Cesty k pochopení textu*. 1. vyd., Praha: Vyšehrad, 2001.

OPOČENSKÁ, J.: *Z povzdálí se také dívaly ženy. Výzva feministické teologie*. 1. vyd., Praha: Kalich, 1995.

PAULÍK, K.: *Determinace lidského zvládnutí zátěže*. In: *Acta Facultatis Philosophicae Universitatis Ostraviensis*. Ostrava: FF OU, 2006. s. 5-28.

SCHAEFER, R. T., LAMM, R. P.: *Sociology*. 5th ed. New York: McGraw-Hill, 1995.

SINCLAIR, J. (ed.): *English Language dictionary*. 1. vyd. (reprint), London: Collins, 1991.

SVORENOVÁ-KIRÁLYOVÁ, B.: *Žena 20. století ve světě práce*. Praha: Práce, 1968.

ŠMAUSOVÁ, G.: *Dívčí válka proti panství*. www.lesba.cz/apriles/components/program.php

ŠMAUSOVÁ G.: Proti tvrdošíjně představě o ontické povaze gender a pohlaví. In: Barša, P. (ed.): *Politika rodu a sexuální identity*. 1. vyd., Brno: Masarykova univerzita, 2002. s. 15–27.

UHDE, Z.: Feministická společenská kritika: Rovnost a difference. In: Šubrt, J. a kol. *Soudobá sociologie I*. 1. vyd., Praha: Karolinum, 2007. s. 276–314.

VALDROVÁ, J.: *Gender a společnost. (vysokoškolská učebnice pro nesociologické směry magisterských a bakalářských studií)*. 1. vyd., Ústí n. Labem: Univerzita J. E. Purkyně, 2006.

Velký sociologický slovník I, II. Praha: Karolinum, 1996.

Vysvětlivky:

1. „Mary Krullovou je třeba respektovat ... a na Newyorské univerzitě zaníceně přednáší o truchlivé maškarádě známé jako gender“ (Cunningham, 2003, s. 22).

2. „Ve světle antropologicko-etnologického, sociologického a kulturně historického bádání je úloha muže ve vztahu k ženě tragikomická... A dnes (tj. 1931, pozn. PS) se v této své v podstatě otrocké a otrokářské úloze dostal tak daleko, že se ptá s patosem člověka postiženého stihomamem: “Kdo jsi, ženo?” Rod homo sapiens zabloudil zřejmě tak hluboko v umělém pralese subjektivismu a originálních ideologií, že v něm samec už nepozná svou samici“ (Neumann, 1999, s. 8).
3. „Termín gender [džendr] se v dnešní angličtině, z níž jej česká věda převzala, překládá jako sociální pohlaví, popř. sociální rod. Český ekvivalent zdůrazňuje skutečnost, že pohlaví má mimo jiné i svou sociální komponentu. Pohlaví jedince potvrzují a formují vlivy zvenčí“. (Valerová, 2006, s. 6) Srovnaj skutečnost obsaženou ve slovnících, např. Cambridge Advanced Learner's Dictionary, 2006.
4. „Gender, genders. 1. In formal English, gender is the fact of being male or female used of people and animals... 2. In grammar...“ (Sinclair, 1991, s. 602)
5. „...that gender is a multidetermined construct that encompasses many factors that may be modifiable through intervention...“ (Davidson, Trudeau, Roosmalen, Stewart, Kirkland, 2006)
6. Poněkud dlouhou a jednostrannou citaci jsem zvolil proto, že citované dílo je určeno „pro vyučující základních a středních škol“. Tedy výzkumnému souboru našeho výzkumu.
7. Pojem „text“ chápeme v širokém pojetí současných společenských věd. Podrobněji viz např. Text a textualita v sociálních vědách (Konopásek, 1998, kap. 4, s. 55–97). „S psaným textem přestávají autorova intence a význam textu koincidovat. Tento rozchod verbálního významu textu a mentálního záměru je to, o co v textualizaci diskurzu skutečně jde. [...] kariéra textu uniká konečnému horizontu, ve kterém žije jeho autor. Co text říká, je nyní důležitější, než co chtěl autor říci.“ (Ricoeur, 1971, 534. Cit dle Konopásek c.d., s. 61)
8. Jacques M. E. Lacan (1901–1981) – francouzský psychoanalytik a psychiatr. Rysy jeho učení, důležité pro feminismus, shrnula E. Grosz (1990; cit dle Barša, 2002, s.102) takto: „Jeho decentrace racionálního, vědomého subjektu (identifikovaného s jástvem), jeho podkopání obvyklých domněnek o intencionalitě či účelovosti racionálních diskursů mluvícího subjektu a jeho problematizace ideje “přirozené” sexuality pomohly osvobodit feministickou teorii z omezení silně metafyzického a implicitně maskulinního pojmu subjektivit – humanismu. Umožnil tak porozumět subjektivitě v jiných termínech, než jaké diktuje patriarchální zdravý rozum“
9. Normálně bych napsal, že jeden respondent pohlaví neuvedl, ale genderově korektní vyjadřování je komplikované.

Petr Saforek
petr.saforek@osu.cz